

SZLÁV TÖRTÉNETI ÉS FILOLÓGIAI TÁRSASÁG

OROSZORSZÁG NÉPEINEK TÖRTÉNETE ÉS
KULTÚRÁJA SOROZAT

18

EGYÉNI ÉS KOLLEKTÍV IDENTITÁSOK

Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és
kultúrájában IX.

A 2019-es tudományos felolvasóülés anyaga

Szombathely
2019

Kiadja
a Szláv Történeti és Filológiai Társaság

Sorozatszerkesztő
ÁGOSTON MAGDOLNA

Szerkesztette
SZABÓ TÜNDE
SZILI SÁNDOR

A borítót K. Malevics festményének felhasználásával
tervezte, a kötet technikai szerkesztője
BENKŐ SÁNDOR

SZLÁV TÖRTÉNETI ÉS FILOLÓGIAI TÁRSASÁG

E-mail: szlavtft@indamail.hu

Web: <https://szlavtftblog.wordpress.com>

ISBN: 978-615-5819-02-5

ISSN: 2064-7301

TARTALOM

Szaniszló Orsolya	8
Natalja Dolgorukaja (1714–1771) és Marija Volkonszkaja (1805–1863) Két nő, egy döntés	
Bebesi György	20
Ivan Fjodorovics Paszkievics, a birodalom tábornoka (1782–1856)	
Huszár Mihály	32
Trefort Ágoston és az oroszországi zsidókérdés	
Varga Beáta	46
Az ukrán nemzeti identitástudat kialakulása	
Bene Krisztián	60
Egy francia „lovagrend” orosz tagjai. A szabad francia erők felszabadítási érdemrenddel kitüntetett orosz önkéntesei	
Bárdonicsek Dominika	72
Az identitás megjelenése a szabadidős és kulturális tevékenységekben a Gulág női táboraiban (1934–1953)	
Mészáros Zsófia	88
„Nihilisták” Szofja Kovalevszkaja irodalmi munkásságában. Adalékok a „nihilista” szó 19. századi oroszországi történetéhez	
Villányi Eszter, Farkas Erzsébet	99
P. I. Csajkovszkij művészete nemzeti és nemi identitása tükrében	
Gyimesi Zsuzsanna	114
A kollektív identitás magányossága. Pavel Zalcman festő, író, látványtervező, a filonovi iskola rejtőzködő képviselője	

V. Gilbert Edit	131
Minek nézel? Kinek látsz?	
A tekintet kölcsönösen identitásképző gesztusai az orosz kulturális szcénában	
Kroó Katalin	140
A személyiségidentitás pozicionálásának vonásai	
Dosztojevszkij <i>Feljegyzések az egérlyukból</i> című kisregényében	
Bali-Farkas Péter	155
A Voznyeszenszkij híd poétikai szerepe a <i>Bűn és bűnhődés</i> ben	
Александра Банченко	167
«Женский вопрос»: женское авторство	
Nagy István	180
„Rossz közérzet” – az irodalomban... V. V. Rozanovról	
Juracsek Kata	192
Az idegen poétikája Ivan Bunyin <i>Testvérek</i> című elbeszélésében	
Kalavszky Zsófia	205
Kitelepítve, avagy a totális Puskin (Mihail Zosczenko egy Puskin-humoreszkje 1927-ből)	
Schiller Erzsébet	216
Az egyéni és a kollektív identitás a diktatúrák nyelvében (1937 – Jiří Weil, Vladimir Nabokov)	
Tóthová Laura	225
Keretezés az irodalomban: L. Petruszevszkaja <i>Colombina lakása</i> című drámaciklusa	
Kalafatics Zsuzsanna	239
A „század gyermekének” önkeresése és számvetése az orosz történelemmel Jevgenyij Vodolazkin <i>Aviátor</i> című regényében	

Szabó Tünde	250
Az írói identitás poétikai leképezése (L. Ulickaja: <i>Jákob lajtorjája</i>)	
Regéczi Ildikó	263
Király László <i>Csehov. Emlékek háza</i> című költeménye az „oroszvers”-jelenség kontextusában	

KALAVSZKY ZSÓFIA

KITELEPÍTVE, AVAGY A TOTÁLIS PUSKIN (MIHAIL ZOSCSENKO EGY PUSKIN-HUMORESJKJE 1927-BŐL)

Margócsy Istvánnak szeretettel

Mihail Zosczenko feuilletonjai és humoreszkjei – amelyek Puskin szovjet kultuszát először annak korai szakaszában, a cári kultusztól eltérő értékek mentén való intézményesülés állapotában jelenítették meg, később pedig már kiépült, a lehető legnagyobb fordulatszámmal dübörgő, sztálini Puskin-kultuszként (annak monumentális és messzemenően szabályozott voltában) – döbbenetes pontossággal mutatnak rá azokra a groteszk helyzetekre, amelyekben egy iskolázatlan, a magas irodalommal addig kapcsolatba nem kerülő, szovjet kisember találkozik, kerül szembe a szovjet Puskinnal.¹ Zosczenkónak e szövegeiben a kisember megpróbálja magáévá tenni azt az ideológiai szólamot, amely szerint a múlt-hoz, a régi világhoz tartozó költő, zseni átlagfeletti alakja, szentsége okán különleges tiszteletet és kiváltságot érdemel, és megkísérli elfogadni, hogy a totalitárius ideológia által így megkonstruált Puskin miatt neki, a kisembernek bizonyos anyagi javakról – finoman szólva – le kell mondania. Mintha a szerzőt épp az érdekelné: miként zajlik le az a felülről irányított (társadalmi, kulturális) folyamat, amelyben a politika által irányított, korabeli, irodalmi kultusz – mint az irodalom társadalmi integrációjában kiemelt szerepet betöltő fenomén – egyfajta „kommunikációs hídként” erővel akar kapcsolatot teremteni az irodalom világába újonnan megérkezett, hatalmas olvasói tömegekkel. Ez az ideológia vezérelte

¹ A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa.

folyamat tematizálja, morálisan kijelöli és értelmezi azokat a határvonalakat, amelyek a szent és a profán, a profi és a naiv olvasó, az alkotó és a befogadó, a múlt és a jelen megkülönböztetésében manifesztálódnak.² Fontos kiemelni, hogy Zosczenko az e folyamat révén létrejövő – hol abszurd, hol groteszk – pillanatokat nem elméleti, esszéyszerű leírásokkal, hanem egy sajátos prózanyelv működésében, sőt, működéseként mutatja fel.

Zosczenko a totalitárius állam és annak mindenkire kötelező érvényű, intézményesített Puskin-kultuszának a szerveződését a *Puskin-émlénapok* című, két részből álló írásában egy buta és műveletlen, ám öntudatos, szovjet kisember nyelvének – egy, az előírt, hivatalos sémákból, kész klisékből és lózungokból töredékesen, kaotikusan és időlegesen összeálló nyelvnek – a működésmódjaként jeleníti meg (ZOSCSENKO 2017: 9–11). A kultusz legfőbb ünnepi rítusa, a száz éve meghalt költőre való, közös megemlékezés a kommunalkában (társbérletben) kötelezővé tett lakógyűléssé alakul, a nemrég hatalomhoz jutott házbizalmi itt elhangzott beszéde pedig a hivatalosan – mind tartalmilag, mind stilisztikailag – előre meghatározott, ünnepi beszéd paródiájává válik, ahogy a megemlékező ünnepség is – annak minden rítusával együtt – bohózzattá fajul. Zosczenko a *szkáztechnika* és a *realizált metaforák* segítségével mutatja fel a kultusz nyelvi működését: a Szovjetunió mint totális, totalitárius nyelvi esemény, kollektív-kultikus nyelv jelenik meg. A beszélő egy kvázikultikus diskurzust „működtet”, egy üresen kongó nyelvet (KALAVSZKY 2017). Zosczenko az 1937-re tökélyre emelt, monumentalitásában és egységében minden korábbit felülmúló „hatalomnyelv” paródiáját nyújtja olvasójának.

Az író már tíz évvel korábban, egy 1927-es humoreszkjében is tárgyává tette a korai Szovjetunió, a NEP-korszak problémái felől értelmeződő Puskin-kultusz jelenségét. *Puskin* című szövegében

2 Az irodalmi kultusz társadalomelméleti szempontú megközelítéséről ld. RÁKAI 2006: 107–119.

egy *jelenbeli* disztópiát alkot a satíra eszközeivel, amelynek az egyik hőse a már említett szovjet kisember, a másik az elhunyt zseni, az alkotókat mint olyanokat megtestesítő, totálissá növelt Puskin, aki szó szerint mindenhol a (kis)embert figyeli, és megkeseríti annak életét.³ A disztópikus jelenvalóságot a többretegű satíra többek közt a keréketört nyelvhasználattal teremti meg: a szovjet kultúrpolitika kliséinek gépies ismételtetésével („a zord miklósi korban élt”), idegen szavak hibás (épp fordított előjelű!) használatával (ld. utópia), túlzásokkal, eufemizmusokkal és olyan leírásokkal, amelyek szemantikailag, működésük módját tekintve a realizált metaforával rokonok.

Am a totalitárius állam, a totális nyelv és kultusz működés módja ebben az írásban leginkább a *kilakoltatás* és a 19. századból megmaradt *zsenifénonomén* jelenségek párosításával tárul fel, amely jelenségek egy kitüntetett időpontban, a költő halálának 90 éves *jubileumán* találkoznak. Hiszen épp a kisember gondolatait, életét mindenben irányító, a Puskinnal való kultikus azonosulási módot is előíró-megszabó rendszer lesz az, amely a jubileum alkalmával az eddig kisémmizett és mellőzött kisembert – kafaian – most pont a zseni által, annak a világ minden lakásában-társbérletében való jelenlétével *kiűzi*, illetve az, amely azt sugallja: ha rajtakapja, hogy – a rendszer által utólagosan puskininak tekintett – lakásban bérel szobát, akkor bármikor *kiűzheti* ebből az új világból. A „megvalósult utópia” (a NEP-korszak) Golovkin, a főhős számára disztópiává változik. (A sztálini kultúrpolitika a rendszernek mint totalitáriusan működő gépezetnek egy elemévé, „erővonálává” tette a Puskin-kultuszt a 30-as évek közepén, és így Puskin mint életrajzzal jelentkező személyt addig nem látott módon dehumanizálta – miként a „Puskin” hangsort is kiüresítette, megfosztotta a „jelentésétől”, hogy egy irányított, előre meghatáro-

³ A novella több szövegváltozatban fennmaradt. A fordításom – amely jelenleg megjelenés alatt áll – az alábbi szövegvariációt követte: <https://ostrovok.de/old/classics/zoshchenko/story005.htm>. A rövidített változatot ld.: ЗОЩЕНКО 1994: 207–209.

zott jelentést állíthasson a helyére – ezért *is* láthatjuk Zosczenko szövegében azt, hogy a kisember-főhősnek a „Puskin” hangsor lényegében nem jelent semmit. A Zosczenko által így tetten ért, dehumanizációs aktus már az előszobája annak, ahogy Puskin posztumán jelenséggé válik – lásd a mai, kortárs orosz szerzők, Tolsztaja, Szorokin prózáját!)

A jubileumon, a kultusz központi rítusán, amelyre a kommunalka lakói is készülnek, Puskit, a kultusz tárgyát a résztvevők különös erővel idézik fel, szó szerint *jelenvalóvá beszélnek*. A „szenttel való érintkezés” ugyanakkor *rémálommá* válik, hiszen a kilencven éve elhunyt költő – ahogy ezt a főhős Golovkin érzékeli – a Puskin Bizottság képében a kommunalka lakói számára valószínűleg is megjelenik, hogy a lakókat önnön méltatlanságuk miatt nehezen megszerzett lakóhelyükről kiűzze. (A kisember szólamának egyik pretextusa itt épp az Ószövetség, ily módon a Puskit megtestesítő Puskin Bizottság az Úr képében jelenik meg; vö.: „és látott a Bizottság”, illetve „és látá az Úr”). Golovkin olyan dühös lesz, hogy fontolgatni kezdi: még magára a Puskin Emlékhelyre is elutazik átkozódni, panaszkodni. (A Puskinszkije Goriban található Puskin Emlékhely a puskin birtokok szerkezetét, természeti környezetét és építményeit a korabeli állapotokban – lényegében szimulákrumként, újjáépítve, „megőrizve” – mutatja fel a látogatóinak, így – a kultikus muzealizáció eredményeként – maga is a jelenlévő tájban és építményekben „örökkévalóan létező, élő Puskin” megtestesüléseként van jelen, a szövegben pedig ugyancsak realizált metaforaként!)⁴

4 A realizált metafora működés módjának egyik legszebb példája Andrej Platonov *Kétkedő Makar* (1929) című elbeszélése. A zosczenkói humoreszkkal szinte egy időben született szövegben a tanulatlan, szovjet paraszt és a rendőr elvtárs párbeszédében jelennek meg a metaforikus nyelv megszüntetésére, felszámolására törekvő ideológia, a (kultur)politika jellegzetes kliséi, amelyek *realizált metaforává* válnak, különösen expresszívvé téve a sematizált lózungokat. Az „egyetlen jelentésre törekvés energiája” az abszurd és a komikum működési energiájává válik. Ld. KALAVSZKY 2007: 482.

Az idő pedig telik persze. És íme, már a mi drága költőnk, Puskin halálának nyolcvanhetedik évfordulója köszönt be. Aztán a nyolcvannyolcadik. A nyolcvankilencedik évfordulón természetesen a lakásban sutyorgás kezdődött a dologról. Hogy itt van ez a Puskin. Író. Itt élt, mondják, annak idején ebben a helyiségben. Megörvendeztette, mondják, ezt a lakóterületet a saját maga féktelen zsenijével. Emiatt nem ártana valamilyen emléktáblafélét felkalapálni a falra az esemény magyarázó leírásával, az utókor okulására.

Bolond fejvel szegény Ivan Fjodorovics Golovkin is részt vett ebben a táblában.

Csakhogy a lakásban váratlanul felfordulás támad. Hölgyek rohangásznak. Lábosokat súrolnak. Sarkokban söpörnek.

Kiszáll egy öttagú bizottság... Megtekintik az összes lakóhelyiséget. És látott a bizottság különféle limlomot a lakásban – lábosokat, zakókat –, és nagy keservesen felsóhajtott:

– Itt valamikor Alekszandr Szergejevics Puskin két hétig vendégeskedett az ismerősénél – mondja. – És vajon mit látunk most itt egy évszázaddal később? Azt látjuk, hogy az adott lakásban valóságos disznóolat láthatni. Itt egy seprű. Ott egy nadrág lóg, a nadrágtartó lifeg a falon. De hisz ez egyenesen sértő a géniusz emlékére nézve! Alig valószínű, hogy a költő meglátogatta volna az ismerősét, ha tudta volna, hogy hová fajúlnak a dolgok.

Egy szó mint száz, három hét múlva az összes bérlőt kilakoltatták a helyiségből.

Zosczenko szövegének konkrét forrásáról nem tudunk, néhány évvel későbből azonban találhatunk „kitelepítési” intézkedéseket rögzítő dokumentumokat, illetve ilyen intézkedésekre való, közvetett utalásokat. David Brandenberger a monográfiájában említ olyan feljegyzéseket, amelyek szerint 1936-ban, a Puskin-jubileum megtartására való előkészületek során azonnali hatállyal kite-

lepítették a lakókat azokból az épületekből, amelyekben Puskin vélelmezhetően lakott, vendégeskedett vagy megfordult – annak ellenére, hogy ezeket az (eredetileg akár többszobás) lakásokat hét évvel korábban már egyszer szétverték, és kommunális lakásokká alakították. A Szovjetunió számos városában fosztottak meg lakókat a lakóhelyüktől, és nyilvánították azt Puskin-emlékhellyé csupán azért, mert a költő azon a helyen „eltöltött egy estét, vagy megivott egy pohár teát” (БРАНДЕНБЕРГЕР 2009).

Zoscenkónak ez a humoreszkje azonban nem csupán egy, a húszas évek végére jellemző kultúr- és szociálpolitikai jelenség visszásságait „bemutató”, „leleplező” szöveg. Közvetetten és közvetlenül számos módon kapcsolódik magának Puskinnek a poétikai örökségéhez is, amely örökség Zoscenkót – erről több ízben vallott – alapvetően befolyásolta abban, ahogy saját prózastílusát kimunkálta.⁵

Vegyük például a humoreszk címét! Ma *Puskin* címmel látják el a kiadások – érdemes ugyanakkor elidőzni az eredeti címnél. A szöveget elsőként egy szovjet satirikus hetilap, a *Begemot* ('Viziló') közölte le 1927-ben *Grob (Iz povesztvej Belkina)*, azaz *Koporsó (Belkin elbeszéléseiből)* címmel.⁶ Puskin 1830-ban írt, *Belkin-elbeszélések* címen ismert, öt elbeszélésből álló ciklusában az egyik novella címe: *Grobovcsik (A koporsókészítő)*. A főhőse Adrian Prohorov, egy ügyeskedő, koporsókészítő kisiparos, aki új házba költözik, és házszentelő ünnepséget tart, amelyre eljönnek az általa meghívott kuncsaftjai, a halottak. A csontvázak körében ünnepelt, skandalummá fajuló házszentelőről a novella végén kiderül, hogy csak (rém)álmom volt: a szöveg zárójelenetében Adrian mosolyogva és megnyugodva teázik új háza ablakában.⁷

A Belkin-novellát továbbgondoló Zoscenko-szöveg világában a

5 Ld. erről részletesen ФОМИЧЕВ 2007.

6 A hetedik számban jelent meg, ez egy, a költő halálának a 90. évfordulójára kiadott különszám volt.

7 Az elbeszélésből származó idézetek forrása: PUSKIN 2009. A továbbiakban a szövegre az oldalszámok megjelölésével hivatkozom.

Puskin-elbeszélés három rétege, vonatkozása különösen fontosá válik. Az első a *ház–koporsó* ekvivalencia felépülése a szövegben, amely együtt mozog az *élők világa–túlvilág* oppozíció tagjainak újraértésével, reszematizációjával is; a második a Prohorov paradox munkájából (a kliensei halottak) fakadó világfelfogásának abszurdumig való fokozódása: élőnek tekinti a holtakat;⁸ a harmadik pedig az irodalmi hagyomány(ok)ra való metafikciós utalások hálója.

Nyilvánvaló a két írás szüzséjének, a szüzséik elemeinek és szerkezeti elhelyezkedésüknek a hasonlósága: mindkét történet középpontjában egy, az új lakhellyel kapcsolatos és botrányral végződő ünnepség áll, amelyen a „meghívott(ak)” egyfajta átalakuláson mennek keresztül, amelyen a felavatni kívánt ház/lakás és annak tulajdonosa/bérlője is megváltoztatja a státuszát. A Prohorovot megölelni vágyó, halott kuncsaftja – akiről kiderül, hogy a koporsókészítő becsapta, és akinek a beígért helyett rosszabb minőségű koporsót adott el – porrá omlik Adrian ütésére: tulajdonképpen „meghal”. A Golovkinék, a koporsószerűen szűk helyiségekké osztott, volt puskin lakásban élő kisemberek által megidézett Puskin helyett pedig a Puskin (szellemét továbbvivő) Bizottság száll ki. Puskinnál Prohorov koporsószerű háza a főhős szempontjából élővé válik, szó szerint megélnéül, Zoscenkónál

8 Erről részletesen ld. ШИМД 1998. A puskin elbeszélésben egy komoly világnézeti, vallási szembenállás is megfogalmazódik, mégpedig a protestáns, német kisiparosok és a pravoszláv koporsókészítő között. (Wolf Schmid ennek a kérdésnek külön fejezetet szentel.) Egyfajta világnézeti oppozíciónak az újratematizálása is megtörténik Zoscenkónál. A pravoszláv-monarchikus Puskin-kultuszról való radikális eltérés egyik fő pontja az volt, hogy a szovjet kultúrpolitika a legfőbb, kitüntetett, jubileumi időpontnak nem Puskin születését, hanem a halálát tette meg. A Zoscenko-történet erre a rosszul elsült halottidézéssel „reagál”. Lásd a Puskin-novellában is a kétszeresen is szóba kerülő botrányt: Jurko, a német iparos azt ajánlja Prohorovnak: „Igyál, atyuska a halottaid egészségére!” (118), Prohorov viszont felháborodik: „A koporsócsináló talán bizony a hóhér öccse? Mit röhögtek ezek a pogányok? Talán a koporsócsináló bohóc?” (118). Majd Prohorov „meghívja az igazhitű (pravoszláv) halottakat” a házszentelőre, amely gesztuson meg a szolgálólány háborodik fel: „Miket beszélsz? Gyorsan vess keresztet! A halottaidat akarod meghívni házszentelőre? Ki hallott már ilyet?” (119).

az addig a földi paradicsomot jelentő társbérlet lakói számára kiürül, koporsóvá alakul.

Ám a szüzsészerkezetek hasonlóságain, azonosságain túl a puskin szövegben egy sorra összeálló motivikus elemek (koporsókészítő/házépítő – koporsó/ház – halott/élő) sajátos viszonyba kerülnek a zoscsenkói szöveg hasonló elemeivel. Nem kérdés: e motívumok már a puskin szövegben önállóan is újraértődnek (*intratextuális újraszemantizáció*), ám a zoscsenkói szövegben a puskinival való korreláció (*intertextuális kapcsolat*) révén a puskin pretextus felől is létrejön egy saját intratextuális folyamat. A Zoscsenko szövegében jelölteké váló puskin jelölők (koporsókészítő – koporsó – halott) és a zoscsenkói jelölő-sor tagjai (Golovkin – lakás – Puskin/Puskin Bizottság) között nem csupán egyenes, hanem keresztirányú kapcsolatok, megfeleltetések is létrejönnek, így a két szöveg között egy jóval komplexebb jelentésháló képződik meg. Golovkin azonosítódik a koporsókészítővel, hiszen új koporsót készít a halott Puskinnek (de nem megfelelőt, ezért kiebrudalják a lakásból), ám Golovkin azonosítódik a halottal is, hiszen ő maga a neki megfelelő lakást (koporsót!) keresi, de folyton becsapják, illetve becsaphatják. Ha a Zoscsenko-elbeszélés metatextuális vonatkozásait is megpróbáljuk számba venni, akkor Puskin és (mivel ő már halott(!), ezért) az őt „megtestesítő” Puskin Bizottság betöltheti a koporsókészítő, a koporsó (emlékezzünk, a humoreszk két címe: *Koporsó* illetve *Puskin*) és a halott szerepét is. Zoscsenkónál a Puskin általi megelőzöttség tudniillik három szinten jelenik meg: 1) a poiészisz, a *teremtő-felszabadító nyelv* szintjén: életre galvanizálni, rekreálni a puskin motívumokat, magát a puskin teremtést (Puskin-pretextus); 2) a funkcionális afázia, a *nyelvnélküliség* szintjén, amely a kisember szólamában manifesztálódik (Golovkin); 3) a kollektív-kultikus, *irányított-hatalmi nyelv* szintjén: ez az ideológiai lözöngöket, kliséket felsorakoztató nyelv (a Puskin Bizottság által képviselt totalitárius nyelv). A novella beszélője Golovkin, az első

és a harmadik szint tehát csakis az ő szólamán keresztül jelenik meg, méghozzá úgy, hogy a szöveg összemontírozza, egymásra vetíti a poiészis alapú nyelvi működést az irányítottal (miként a motívumok és az intertextuális utalások szintjén Puskind és a Puskin Bizottságot, továbbá a Zosczenko által képviselt, *egyéni-alkotói*, teremtő Puskin-kultuszt a totalitárius állam irányított, *tömegre szabott* Puskin-kultuszával!).

A humoreszk másik pontosan meghatározható Puskin-előszövege *A rézlovas* című poéma, amelyben a kisember – akit Nagy Péter (a poémában megelevenített lovasszobor) és az általa hátrahagyott-megalkotott, kvázi totális/totalitárius Mű (város, állam, rendszer, ideológia) tesz tönkre – megpróbál fellázadni, de elbukik. A totalitárius erő itt az árvíz képében jelenik meg, amely üzi-üldözi Jevgenyijt, és amely elpusztítja jövendőbelijét és annak házát, továbbá a monolit figura képében, Nagy Péter szobraként (ez is előképe, embrionális állapota a dehumanizációnak). Zosczenkónál ugyanaz az üldöztetés-, kiűz(et)és-mintázat figyelhető meg, mint *A rézlovasban*, csak a humoreszkben a „kisember – árvíz/Nagy Péter” korreláció helyébe a „kisember – Puskin” kerül, megképezve így egy újabb, a posztmodern felől (is) értelmezhető gesztust (lásd ehhez a költő egykori rajzát is: Anyegin magával a szerzőjével, Puskinnal álldogál a pétérvári Néva-parton!).

Zosczenko novellájában végül is nem más, mint maga az olvasás, az írás és a nyelvadás alapvető kérdései problematizálódnak – ezek a kérdések egyedülálló módon az egyéni és a kollektív kultusz működésében tárulnak fel, de nem a kettő higiénikus szétválasztottságában és egymás mellé helyeztségében, hanem a kettő meghökkentő szövedékében, kölcsönviszonyában. Zosczenko teremtő, egyéni Puskin-kultusza Golovkin szólamában ugyan „néma”, de a szöveg megalkotottsága és összetettsége „bizonyítja” a poiészisnek mint mozgatónak a jelenlétét. Puskind (és a poi-

észisze meghívott, bebocsátást nyert olvasó egyéni Puskin-kultuszát) újra és újra kizsákmányolja a totalitárius rendszer azzal, hogy kollektív-kultikus tárgyat kreál belőle – ám *ezt*, ennek mechanizmusát és manifesztációját épp maga Puskin mint szövegműködési, -teremtési *mód* (a poiészis) fogja tudni csak felmutatni és így leleplezni.

IRODALOM

KALAVSZKY 2007 = KALAVSZKY ZS. „Láttad már valaha a Kommunista Pártot?” *Az eltitkolt és visszatért orosz irodalom. (Modern Dekameron. Huszadik századi orosz novellák)*. Jelenkor, 2007/4. 477–485.

KALAVSZKY 2017 = KALAVSZKY ZS. *Puskinból Lenin, Leninből Puskin: A Puskin-kultusz nyelvi és rituális elemei két, 20. századi orosz elbeszélésben*. Műhely: kulturális folyóirat, 2017/4. 4–8.

PUSKIN 2009 = PUSKIN A. *A koporsókészítő (Гробовицук)*. In: Uő. *Regények, elbeszélések* (szerk. KALAVSZKY ZS., ford. GYÖNGYI L.). *Alekszandr Puskin Művei* 2. Európa, Bp., 2009. 114–122.

RÁKAI 2006 = RÁKAI O. *Séta a zsinór mögött? (Vázlat az irodalmi kultuszról mint a komplementer olvasás egy sajátos esetéről)*. In: Uő. *Utazások a fekete királynővel. Írások írásról és irodalomról*. Kijárat, Bp., 2006. 107–119.

ZOSCSENKO 2017 = ZOSCSENKOM. *Puskin-emléknapok. Első Puskin-beszéd, Második Puskin-beszéd (1937)* (ford. KALAVSZKY ZS.). Műhely: kulturális folyóirat, 2017/4. 9–11.

БРАНДЕНБЕРГЕР 2009 = БРАНДЕНБЕРГЕР Д. *Национал-*

большевизм. Сталинская массовая культура и формирование русского национального самосознания (1931–1956) (пер. Н. Алешина, Л. Высоцкий). Современная западная русистика. ДНК, Академический проект, СПб., 2009.

ЗОЩЕНКО 1994 = ЗОЩЕНКО М. М. *Пушкин // Его же Собрание сочинений в 5-ти томах, Т. 1. Рассказы* (ред. Ю. В. Томашевский). Русслит, М., 1994. 207–209.

ФОМИЧЕВ 2007 = ФОМИЧЕВ С. *Зощенковский Пушкин // Его же Пушкинская перспектива*, Знак, М., 2007. 301–314.

ШМИД 1998 = ШМИД В. *Дом-гроб, живые мертвецы и православие Адряна Прохорова. О поэтичности «Гробовщика» // Его же Проза как поэзия. Пушкин, Достоевский, Чехов, авангард* (второе изд.). ИНАПРЕСС, СПб., 1998. 36–61.